ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 18 Sayı: 50 Ağustos 2025

Yayın Geliş Tarihi: 04.06.2025 Yayına Kabul Tarihi: 29.08.2025

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1714583
Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article
Atıf/Citation: Yaprak, T. (2025). Refik Halit Karay'ın Kirpinin Dedikleri Adlı Eserinin Mizah Teorileri Açısından İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 287-309.

REFİK HALİT KARAY'IN KİRPİNİN DEDİKLERİ ADLI ESERİNİN MİZAH TEORİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tahsin YAPRAK*

Öz

İnsanoğlu, duygularını gizleyebilme yeteneğine sahip olsa da çoğunlukla duygularının davranışlarına yansımasını engelleyemez. Korkarsa kaçar, üzülürse ağlar ve mutlu olunca güler. İnsanların nelerden korktuğu, nelere üzüldüğü konusunda çok fazla tereddüt olmamasına rağmen neden güldüğüne dair belirgin bir cevap bulunamamıştır. Bu nedenle bu konu birçok filozofun dikkatini çekmiş ve filozoflar, araştırmacılar insanların neden güldüklerini anlamaya çalışmışlardır. Bu konuya dair ilk teori, gülmenin bir tür zafer kazanma duygusuyla ilgisi olduğuna dair ortaya atılan "üstünlük teorisi"dir. Bu teoriye göre, insanlar kendilerinden aşağı durumda olan biriyle ve onun yaşadığı şeylerle kendi durumlarını kıyaslayarak bir tür büyüklük hissi yaşamakta ve bu durum hoşlarına gittiği için gülmektedir. İkinci teorinin adı, "uyumsuzluk teorisi"dir. Bu teoriye göre ise, insanlar, alışageldikleri düzenin dışındaki herhangi bir uyaranla karşılaştıklarında bu uyumsuz uyaran, onların ilgisini çekmekte, mutlu etmekte ve böylece gülmelerini sağlamaktadır. Üçüncü teori ise, herhangi bir sebeple baskı altında olan insanların bu baskı ortadan kalktığında rahatlamaları, mutlu olmaları ve bu nedenle güldüklerini iddia eden "rahatlama teorisi"dir. Çalışmada bu teoriler ışığında Refik Halit

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, tahsinyaprak@hotmail.com, Adıyaman/Türkiye,

Karay'ın Kirpi'nin Dedikleri adlı eseri incelenmiş ve bu teorilere dair örnekler aracılığıyla Karay'ın mizahçılığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Refik Halit Karay, mizah, mizah teorileri.*

AN ANALYSIS OF REFİK HALİT KARAY'S WORK NAMED WHAT THE HEDGEHOG SAID IN TERMS OF HUMOR THEORIES

Abstract

Although human beings have the ability to hide their emotions, they often cannot prevent their emotions from being reflected in their behavior. They run away when they are afraid, cry when they are sad, and laugh when they are happy. Although there is not much doubt about what people are afraid of and what makes them sad, there is no clear answer to why they laugh. For this reason, this subject has attracted the attention of many philosophers, and philosophers and researchers have tried to understand why people laugh. The first theory on this subject is the "superiority theory", which suggests that laughter is related to a sense of victory. According to this theory, people experience a sense of grandeur by comparing their own situation with someone who is inferior to them and the things they experience, and they laugh because they like this situation. The second theory is the "incongruity theory". According to this theory, when people encounter any stimulus outside their accustomed order, this incongruous stimulus attracts their attention, makes them happy, and thus makes them laugh. The third theory is the "relief theory", which claims that people who are under pressure for any reason relax and become happy when this pressure is removed, and therefore laugh. In the study, Refik Halit Karay's work titled Hedgehod Said were examined in the light of these theories and Karay's humor was tried to be understood through examples of these theories.

Keywords: *Refik Halit Karay, humor, theory of humor.*

1. GİRİŞ

Bir edebî eserle karşılaşan bireylerde, diğer sanat dallarına kıyasla çok daha çeşitli duyguların uyanması, edebiyatın en özel yönlerinden biridir. Heyecan, merak, üzüntü, korku vb. birçok duygunun edebî metin aracılığıyla okurda oluşabilmesi, onun diğer sanat dallarından ayrı bir yerde konumlandırılmasını sağlar. Okurun yaşadığı birçok duygu edebi kanon tarafından kabul edilebilir görülürken, bir duygu, her nedense "Türkiye aydın muhitinde de akademik camiada da (…) çok kez edebiyat dışı sayılmış" (Apaydın, 2016: 11)tır. Bu duygu; neşe, mutluluktur. Heyecan, merak, üzüntü, kaygı, korku gibi duygular Türk edebiyatında birçok edebi türde ele alınırken mutluluk ve neşe gibi duygular, ciddiyetsiz görüldüğünden olsa gerek, edebiyat dünyası tarafından dışlanmış gibidir. Hâlbuki hüznün ifadesi olan ağlamak ne kadar insanîyse neşenin ifadesi olan gülmek de o kadar insanîdir. Gülmenin doğasının belirsiz olması da mizahın "edebiyat dışı" sayılmasının sebeplerinden biri olarak görülebilir. Çünkü gülmek ve bunu sağlayan mizah, ele avuca sığmayan, sınırları belirsiz ve tehlikeli görülmüştür. İnsanların neden korktuğu, neden ağladığı çok belirginken neden güldüğü diğer duygulara nazaran daha belirsiz bulunmuştur ve bu nedenle tarih boyunca birçok filozof bu soruya cevap aramıştır: İnsanlar neden güler?

a.Üstünlük Teorisi: İnsanların neden güldüklerine dair sorulan soruya verilen ilk cevap, insanların zafer duygusu hissetmeleri nedeniyle başkalarının kötü durumuna güldüklerini iddia eden "üstünlük teorisi"dir. Antik Yunan filozoflarından Platon bu nedenle gülmeyi, "hafif", "akıl dışı" ve "etik dışı" bir davranış olarak görmüştür. Çünkü ona göre, başkalarıyla alay etme anlamına gelen bu davranış, kimsenin mükemmel olmadığı gerçeğiyle çelişir. İnsan, başkalarının değil kendisinin eksikleriyle ilgili olmalıdır. "Sokrates komik olanın kusurlu olmasından başka bir deyişle Delphoi tapınağındaki yazılana -*Kendini Bil*- karşı olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Tapınakta *kendini bil* yazısı,

insanın kendini bilmemesinin "cehalet" olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla komik olanı, zayıf karakterlerin kendileri veya durumları hakkında kuruntulardan oluşan kötü niyetli bir zevke dayandırmaktadır" (Sütcü, 2022: 52).

"Gülme ne anlama gelir? Gülünçlüğün temelinde ne vardır?" (Bergson, 2014: 3) sorularıyla başladığı *Gülme* isimli kitabında Bergson, gülmenin toplumsal yanına ve işlevine dikkat çektikten sonra, (Bergson, 2014: 7), cimrilik, kumarbazlık ve kıskançlık gibi arazların gülmenin temelini oluşturduğunu söyler ve şu tespiti yapar: "[G]ülünç bir kusur, gülünçlüğünü fark ettiğinde, kendini hiç değilse dışarıya karşı değiştirmeye çalışır. Harpagon bizim cimriliğine nasıl güldüğümüzü görse cimrilikten vazgeçerdi demeyeceğim ama hiç değilse bize bu kusurunu daha az veya başka türlü gösterirdi. Şimdiden söyleyelim: Gülme işte bu şekilde 'Kalıplaşmış davranışları cezalandırır' "(Bergson, 2014: 13). Bergson böylece toplumun alay etme yoluyla bireyleri bir şekilde eğittiğini söyleyerek, gülmenin temelde başkalarının kötü hallerini eğlenceli bulmak olduğunu ifade etmiştir. "[G]ülme sadece estetiği ilgilendiren bir konu değildir, zira (bilincinde olmadan ve hatta pek çok özel durumda ahlaka uymayacak şekilde) herkesin mükemmelleşmesi gibi faydalı bir amaç gözetir." (Bergson, 2014: 15). Bu bakış açısının Platon'un gülme davranışına getirdiği açıklamayla paralel olduğu söylenebilir.

Cimrilik, yapmacıklık, aşırı kibarlık, görgüsüzlük gibi toplumun alay konusu haline getirdiği bazı özelliklere sahip insanların yer aldığı eserlerdeki mizahi yönün, üstünlük teorisi kapsamında değerlendirilebileceği söylenebilir. Felatun Bey, Bihruz Bey, Pişekar ve Karagöz'ün eserlerdeki işlevinin insanlarda üstünlük hissi uyandırmak olduğu düşünülebilir. Bu üstünlük hissi de insanlara eğlenceli geliyor ve bu nedenle gülüyor olabilirler.

b. Uyumsuzluk Teorisi: İnsanların neden güldüğüne dair ikinci izah, insanların alışageldikleri şeylerin dışına çıkan bir olay ya da durum yaşadıkları zaman, bu olay ya da durumdaki tuhaflığın insanlara eğlenceli geldiğini iddia eden "uyumsuzluk teorisi"dir. Uyumsuzluk teorisine göre bu uyumsuzluğun yavaş yavaş değil, aniden meydana gelmesi gerekmektedir. Böylece şaşıran insan, ortaya çıkan bu ani değişimi eğlenceli bulmakta ve gülmektedir.

Bu teorinin temellerini Aristoteles'e kadar götürmek mümkündür. "Aristoteles Rhetoric'de, dinleyicileri arasında belli bir beklenti yaratıp sonra da onları beklenmedik bir şeyle vurmanın, bir konuşmacı için iyi bir güldürme yolu olduğuna dikkati çeker. Örnek olarak bilinmeyen bir komediden bir dize aktarır: "Ve yürüdükçe o, oluştu ayaklarının altında - mayasıllar'." Aynı sonuç, bir telaffuz değişikliğine ya da sözcük oyununa dayalı fıkralarda da ortaya çıkar, diye belirtir Aristoteles" (Morreal, 1997: 25). Aristoteles'ten kaynağını alan bu düşünceyi daha sonra Kant ve Schopenhauer devam ettirmiştir: "En meşhur savunucuları Kant ve Schopenhauer olan uyumsuzluk kuramı, ancak XVII. ve XIX. yüzyılda ayrıntılı bir biçimde işlendi." (Morreal, 1997: 25). Kant'a göre hemen her şey gülmeyi başlatabilir; ancak gülme davranışını başlatan şeyin mutlaka saçma olması gereklidir. Kant'ın bu düşüncesiyle absürtlük arasında bir ilgi kurulabilir: "Esasen uyumsuz bir olay (çizgi veya eylem), bir çelişki içeren bir olaydır: görünüşte ilgisiz ve dahası birbirleriyle çatışan fikirler, aralarında bir bağlantı olduğunu ima edecek veya belirtecek şekilde (mekân veya zaman içinde) bir araya getirilir. Bağlantının doğası hemen anlaşılabilir olmadığında, duruma absürt deriz." (Gray, 1963: 343). Kant'ın gülme davranışıyla ilgili ikinci tespiti, gülmenin beklenen bir şeyin gerçekleşmemesiyle ilgili olması gerekliliğidir. (Morreal, 1997: 25) Ona göre uyumsuzluk, bu beklentinin hiç beklenmedik bir şekilde sonuçlanmasından doğmaktadır. Schopenhauer'e göre ise gülme bir beklentinin gerçekleşmemesiyle değil, tam tersi, hiç beklenmedik

bir şeyin gerçekleşmesiyle ilgilidir. Son tahlilde Schopenhauer gülmeyi şöyle izah etmiştir: "Her durumda gülme'nin nedeni, bir kavramla, o kavram ilişkisi içinde düşünülen gerçek nesneler arasındaki uyumsuzluğun aniden algılanmasıdır ve gülme'nin kendisi bu uyumsuzluktan başka birşey değildir" (Akt. Morreal, 1997: 28).

Bu mizah teorisi açısından bakıldığında, örneğin, Felatun Bey'le Rakım Efendi romanındaki mizah unsurunun Felatun Bey'in uyumsuz davranışlarıyla oluştuğu düşünülebilir. Rakım Efendi'nin varlığı ise aslında bir nevi "normal" olanı ortaya koyarak Felatun Bey'in uyumsuzluğunu belirginleştirmektir. Bihruz Bey tipinin Felatun Bey kadar komik olmasının sebebi olarak belki de Bihruz Bey'in karşısında Rakım Efendi gibi uyumsuzluğu belirginleştirecek bir figür bulunmamasıdır. Pişekar'ı ve Karagöz'ün uyumsuzluğunu belirginleştiren Kavuklu ve Hacivat karakterlerinin anlatıda yer bulması da yine bu mizah teorisi kapsamında düşünülebilir.

c. Rahatlama Teorisi: İnsanların neden güldüklerine dair soruya verilen üçüncü cevap ise, gülmeyi, baskı altındaki insanların baskıdan kurtuldukları için mutlu olup rahatlamalarıyla ilgili gören "rahatlama teorisi"dir. Başını Freud'un çektiği bu teorisyenlere göre insanlar kendilerini rahatsız eden bir durumu mizah konusu yaparak onun etkisini azaltmaktadırlar. Freud bu durumu şöyle açıklar:

> "Süreç, sözcüklerin ve düşüncelerin özgürce kullanımından haz üretmek üzere oyun olarak başlar. Akıl yürütmenin güçlenmesi, anlamsız oldukları için sözcük oyunlarına ve saçma oldukları için de düşünce oyunlarına son verir vermez, bu haz kaynaklarını korumak ve saçmalığın özgür kalmasından yeni haz elde etmek için, oyun, bir şakaya dönüşür. Daha sonra gerçek bir espri, ama henüz kasıtsız bir

> espri olarak düşüncelere yardım eder ve onları eleştirel yargıyla savaşımlarında güçlendirir (…) Son olarak espri, bastırmayla savaşan temel amaçlara, içsel ketvurmaları kaldırmada, "ön haz ilkesiyle" yardım eder. Mantık, eleştirel yargı, baskılama - bunlar esprinin sırayla savaştığı güçlerdir; kökendeki sözel haz kaynaklarına sıkıca bağlıdır ve şaka evresinden ileriye doğru ketvurmaları kaldırarak yeni haz kaynakları açar." (1998: 168-169).

Morreal ise (1997: 33-34) bu teoriyi, yasaklamalarla baskı altını alınmış kişilerde biriken sinirsel enerjinin, yasaklanan şey yapıldığında bir anlamda boşalmasıyla izah eder. Baskıcı bir kişinin başına kötü bir şey geldiğinde oluşan rahatlama hissinin gülmeye neden olmasını da bu kapsamda değerlendirir.

Rahatlama teorisinin gülme davranışına dair çıkarımlarından hareketle, politik mizahın bu teorinin çıkarımlarına çokça örnek vereceğini söylemek mümkündür. Çünkü politik mizahta da çoğunlukla söylenmesi yasaklanmış ya da tehlike arz edecek konulara değinilmektedir. Politik mizahı komik bulanlar için, şikâyetçi oldukları şeylerin dile getirilmesi, bir tür rahatlama hissi yaratıyor ve bu da gülmelerini sağlıyor olabilir.

Aslında bu üç cevabın bütün gülme durumlarını tastamam kapsadığını iddia etmek güçtür. Ayrıca gülünen herhangi bir kişi, şey ya da durum birden fazla gerekçeyle de komik bulunmuş olabilir. Felatun Bey'in komik bulunması, hem düştüğü aciz durumlar nedeniyle üstünlük duygularını kabartması hem de Felatun Bey'in yapıp ettiklerinin yaşadığı sosyal ortamla uyumsuz olması nedeniyle olabilir.

Morreal kitabında bu üç teori hakkında detaylı bilgiler verdikten sonra, "kuramların hiçbirisinin gülme'nin tüm durumlarını açıklamak için yeterli ol[madığını]" ve kapsamlı bir kuramın bütün gülme durumlarını izah etmesi gerektiğini söyler (Morreall, 1997: 58). Kendisinin mizah teorisinin ise uyumsuzluk teorisine yakın olduğu söylenebilir:

> "…mizah kavrayış değişikliğine, olmasını umduğumuz şeylerin resminin hemen değiştirilmesine dayanır. Ve aynı çocuklardaki mizah kavrayışının gelişmesinde olduğu gibi, bu değişim, yalnızca, basit bir şaşkınlığa ya da bir şeyi tuhaf bulmaya dayanabilir. Yalnızca şaşkınlıktan kaynaklanan mizah, insanı yeni çeşit bir şeyle ya da yeni bir olayla karşı karşıya bırakır. İnsan bunu daha önce karşılaştığı olaylardan hiçbirisi ile aynı gruba sokamaz. Bu tür bir mizah anlayışı, yetişkinlerin tersine, çocuklarda daha yaygındır. Yetişkinler, hem daha çok deneyime sahiptirler hem de soyut kavramları anlama yetileri daha gelişmiştir. Öyle ise, edinebilecekleri her tür deneyim daha önceki deneyimleriyle benzerlikler gösterir. Yetişkinlerin mizah anlayışı, genellikle şaşkınlığın yanısıra, durumları uyumsuz bulmalarına da dayanır." (Morreal, 1997: 89).

Bu tespitlerden, Morreall'in mizahın özünü daha çok uyumsuzlukla açıkladığı sonucuna ulaşılabilir. Çünkü üstünlük teorisinin kibirle, rahatlama teorisinin de görüşlerin açıklanmasıyla ilgisi varken uyumsuzluk teorisinin bu türden bir psikolojik ilintisi yoktur, psikolojinin bir etkisiyle ortaya çıkmaz.

Çalışmada ele alınan üç mizah teorisini, filozofların ve bilim adamlarının üstünde uzlaştığı üç ayrı açıklama olarak, mizah eserleri hakkında değerlendirmelerde

bulunurken kullanılacak bir nevi ölçütler olarak görmek yerinde olacaktır. Çalışmanın amacı, mizah teorilerine edebi eserler üzerinden örnekler bulmak değil, edebi eserlerin üretim süreçlerine dair çıkarımlarda bulunmak olduğu için, bu teorilerin çalışma açısından işlevlerine dikkat çekmek yerine olacaktır.

Ayrıca, çalışmada ele alınan teorilerle yazarın kişilik özellikleri arasında bir ilinti de kurulabilir. Çünkü Çolak, Aziz Nesin'in insanların güldükleri şeyler aracılığıyla kendi kimlikleriyle ilgili ipuçları vereceğini savunduğunu aktarmıştır (Çolak, 2022: 20). Bu açıdan bakıldığında, daha çok üstünlük teorisine uygun durumlara gülen ve bu tür mizah üreten bir insanın daha çok kibirli ve alaycı, uyumsuzluk teorisine uygun durumlara gülen ve bu tür mizah üreten bir insanın daha çok rasyonel, daha çok rahatlama teorisiyle ilgili olan bir insanın da kendisini baskı altında hisseden bir insan olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bir insanın hangi mizah türüne daha yakın olduğu yaşına ya da sosyal çevresinin değişimine, koşullara bağlı olarak da değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bütün bunların yanında "mizahçı" denen kişinin nevi şahsına münhasır özellikleri olduğu ve bu nedenle belirli bir kalıba sokulmalarının zor olacağı da unutulmamalıdır:

> "Mizahçı, tereyağı veya kötü kokulu peynir parçalarının üzerinde oturan adamları düşünen basit bir şakacı değildir. Sıra dışı bir zihinsel yapıya sahip, tuhaf bir denge içinde tutulan bir adamdır, çünkü entelektüel olarak çok keskindir ve hayatın uyumsuz olduğunu ve insanların kendini beğenmiş ve saçma olduğunu algılarken, aynı zamanda alışılmadık derecede sempatik ve sıcakkanlıdır ve bu niteliklerin birleşimi, belki de her şeyden çok bir atmosfer olan mizahı üretir." (Priestley, 1929: 542-543)

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, Türk mizah edebiyatının usta kalemlerinden Refik Halit Karay'ın *Kirpinin Dedikleri* adlı eseri, yukarıdaki çıkarımlar açısından analiz edilecektir.

2. Refik Halit Karay'ın Kirpinin Dedikleri Adlı Eserinin Mizah Teorileri Açısından İncelenmesi

Kirpinin Dedikleri, "devletin bekası, Meşrutiyetin müdafaası adına etrafa dehşet yayarak şahıslarına menfaat temin eden fırka mensuplarının sürdürdükleri hayat tarzı, eğlenceleri, kısacası her türlü hareketleri[ni]" (Aktaş, 1986: 47) konu edinen bir eserdir.

> "Refik Halit Karay'ın Meşrutiyet sonrası parti mücadeleleri çerçevesinde yazdığı mizah yazılarını içeren mizah ve hiciv alanında en ünlü eseridir. Yazarın II. Meşrutiyet devrinde yazın hayatına başlaması ile kısa bir sürede kendini bulduğu mizah alanında yaptığı çalışmaların bir ürünü olan bu yapıt başta Kalem, Cem, Şehrah olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı yazıların bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Eser, Türk edebiyatının özellikle de hiciv edebiyatının en önemli örneklerinden biridir. Bu eser Refik Halit Karay'ın 1913 yılında Sinop'a sürgüne gönderilmesinin en büyük sebebini oluşturmaktadır." (Ünal, 2013: 339)

Çünkü *Kirpinin Dedikleri*'nde İttihat ve Terakki yönetimine dönük çok ağır eleştiriler yapılmıştır:

> "Hatipleri susturmak için sokakta yasak, meydanda yasak, camide yasak, hülasa, yasak oğlu yasak diye divanıharpten kararlar al, mukarrerata göre hareket eylemedi diye İstanbul' da, taşrada topladığın adalet taraftarlarını sığdırabilmek için zindan kapılarını ardına kadar aç, memleketin sekiz yüz köşesinde muhalifleri evvela ayak altında çiğne, çiğne, sonra cami avlusunda halı silker gibi sopa altında işkenceye çek, ondan sonra bu intihaba meşru de! Bu meşru olduktan sonra dünyada darp ve cerh, katil ve zebih fiillerinden hangi biri meşru sayılmaz?" (Karay, 2009: 187-188)

Mizah bu metinde amaç değil, yazarın İttihat ve Terakki yönetimini eleştirmek için kullandığı bir araç olmuştur. Bu nedenle bu metnin yoğun bir şekilde mizahi unsurlar taşıdığını söylemek zordur. Hatta bazı yazılarda yazar hiçbir ironi izi göstermeden doğrudan olumsuz gördüğü durumu eleştirmiştir. "*Vergiyi Nasıl Toplarlar?", "Acaba Deli Miydi?", "Akıllı Bu Muydu?"* başlıklı yazılarında bir ironinin izine bile rastlamak güçtür.

Yazılarda İttihat ve Terakki yönetimine ve Meşrutiyet sistemine dönük çok güçlü eleştiriler kadar, güncel zamandaki olaylarla ilgili de eleştirel yazılar vardır. Bu yazılarda öne çıkan en önemli unsur, aksaklıkları kişilere değil, sisteme bağlamış olması ve bu nedenle kişileri eleştirmemesidir. Bu da yazılarında üstünlük teorisi kapsamında değerlendirilebilecek alay unsurunun çok fazla kullanılmamasını sağlamıştır. "Refik Halit Karay'ın yazılarının genelinde yergi, karalama ya da hakaret görülmez." (Kabalcı, 2018: 428) Bunun tek istisnası, "*Birinci Nüshanın Meşhur Simaları"* başlıklı yazıdır. Bu yazıda Karay, Servet-i Fünun topluluğunun üyeleriyle alay etmiştir:

> “Bütün bu şekil hercümerci arasında bir salon köşesi arar gibi mütecessisane etrafı taharri eden ve İstanbul'da mucidi olduğunu zannettiği tek gözlüğün nazar-ı billuruyla herkesi, hususiyle kendisinin bir mukallidi addeylediği Hariciye Nazırını mağrur mağrur süzen, Orkida kadar garip bir şık, nutukları dinler gibi duruyordu. O baştan aşağı bir hercai gibi hezar renktir. İçi mukavva zühaf fesi, kırçıl saçları üzerinde bir kalıp gibi metin, bir mezar ziyneti kadar soğuk durur.
>
> Sigarasını daima atacağı sigarasından yakar ve dünyanın en şık centilmen hırsızı ‘Arsen Lüpen’e o kadar benzer ki aktör Burhanettin onu taklit eder, fakat sirkat ettiği şeyler ne mücevher, ne de seccade, halı vesairedir, yalnız kadın mektuplarıdır; onları daima istinsah eder ve gazetelere gönderir, çok muziptir. Altın, cebinden çok dişlerinde vardır.” (Karay, 2009: 27).

Saffeti Ziya’yı tasvir ettiği bu kısımda Karay’ın ağır bir dil kullanarak yermek, alay etmekten çok; beğenisini, sevgisini şaka yollu ifade ettiği bile söylenebilir. Bu yazı dışında Karay’ın bir kişiyi küçük düşürmekle ilgili ifadeler kullandığı pek görülmez. O, kişilerden çok durumla ilgilidir.

Üstünlük teorisi kapsamında olduğu düşünülebilecek bu belirgin örnek dışında, *Kirpinin Dedikleri*’nde 21 cümlenin uyumsuzluk teorisiyle, 16 cümlenin rahatlama teorisiyle, 9 cümlenin de her iki teoriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın hacmi ve sınırları gereği bütün bu örnekler yerine içlerinden en dikkat çekici olanları çalışmaya dahil edilmiştir.

Kirpinin Dedikleri’nde yoğun bir İttihat ve Terakki ya da sistem eleştirisi olduğu yukarıda ifade edilmişti. Çünkü yazar, İttihat ve Terakki yönetimi sırasında

kendisini baskı altında hissetmektedir. Bu nedenle de *Kirpinin Dedikleri*'nde mizah aracılığıyla kendini ifade etmek isteyen yazarın rahatlama teorisi kapsamında değerlendirilebilecek pek çok ifade kullandığı görülmüştür.

Karay'ın bu teori kapsamında ele alınabilecek mizahının en fazla yöneldiği durumlardan biri, Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki yönetimiyle birlikte sosyal hayatın çok fazla değişmesi, birçok yeni kuralın yürürlüğe konmasıdır. Karay, bu tarz konulardaki şikâyetlerini mizah sayesinde içinde tutmamış ve bunları ifade ederek rahatlamış olmaktadır:

> "Nizam, tarife! Bu da yeni çıktı… Cumbaya saksı koyma, yasak! Sokağa çirkef atma, yasak! Pencereye çamaşır asma, yasak! Pazarlık yasak! Ee ne olacak? Donumu Kızkulesi'ne mi asayım? Kirli suyu testiye mi boşaltayım? Müşteri bir metelik verirse 'Allah ömürler versin' mi diyeyim? Bir fidan gül için koca bir bostan mı tutayım?" (Karay, 2009: 10).

Karay'ın İttihat ve Terakki karşısındaki tutumu aslında dünyaya bakış farkından kaynaklanmamaktadır. Hatta Karay'ın da Abdulhamid karşıtı olduğunu ve II. Meşrutiyet'i ilk zamanlarda desteklediğini görüyoruz: "Bir zamanlar, meşrutiyet niyetine ilan ettiğimiz şu idarenin ilk günlerinde, kendi kendime sevinir, 'tarihin ne mühim devrinde yaşıyorum, istibdadın sukutuna da yetiştim, hürriyetin zuhuruna da.' derdim…" (Karay, 2009: 169). Karay'ın İttihat ve Terakki'ye karşı olma nedenini mizahi bir üslupla oldukça çarpıcı şekilde şöyle dile getirmiştir:

> "Kör kadıya 'körsün!' diyebileceğimiz devir hak ve hakikatin idraki bize müyesser olmayacak. Bu, her gün, birer tebligatname ile tekit olunup duruyor, hapishaneler adam almıyor. Ortada hacerden,

> seçerden başka bu işi böylece anlamayan kalmadı. Haydi bırakınız doğru sözlülüğün bu derecesini, fakat hiç olmazsa iki gözden alil olana 'şaşısın!' da mı diyememeliyiz?
>
> Maksat malum: Herkesi köre ahu gözlü, şaşıya şehla bakışlı dedirmek ama benim bu oyunda sayım, suyum yok… İşten el yumar, ağzımı tutar, çekilir bir köşede seyirci olurum, daha iyi varsın halk, doğduğundan beri dünyasını görmemiş, gözleri anadan doğma kapalı eşhasa: "Keskin bakışlı, avcı gözlü zatlarsınız. Gözlüğe, dürbüne ne hacet, bir bakışta cihanı temaşa etmek hassası size Allah vergisi! " diye eskisi gibi tekapu etsin. Bu gülünç manzarayı seyreder, köşemde kıs kıs gülerim." (Karay, 2009: 172).

Karay'ın rahatlama teorisi kapsamında değerlendirilebilecek diğer mizahi eleştirilerine, ülkenin dış politikasına dair yaptığı tespitler de örnek olarak gösterilebilir:

> "Bak, milletler bize para veriyor mu? Akıllı adamlar... Koca sadrazam bizim değnekçinin yamağı gibi yürüyor, dolaşıyor, aman zaman diyor da herifler bize mi demiyorlar? (…) İki kötü gemiye sür çinko rengini, git şamandıra gibi dik Boğaz'a, nedir bu? Zırhlı. (Arabaya bir yumruk indirir.) Bunun tahtası daha dayanıklıdır be! (Fenerin altını koparır, elinde sallayıp cama vurur.) Şunu kalaylatayım, bak ne parlar, ne göz alır! Nizam, tarife!.. Şurada Dürziler, burada Araplar, ötede Arnavutlar azmış, sorarsan etraf sütliman" (Karay, 2009: 12-13).

Ülkenin ekonomik durumu, ağır vergiler de yine Karay'ın sivri dilinden nasibini almıştır:

> "Şurada meşrutiyet ilan edileli ne oldu? . . Daha üçüncü seneye henüz bastık, şöyle böyle bir yirmi otuz vergi ismi öğrendik; varidatımızın yarısını vergiye verdik, haftamızın iki üç gününü hep vergi işlerine, vergi davalarına hasrettik… Anlaşılan, o hale geleceğiz ki mektep kitaplarına: 'İnsan ne için yaratılır? ' sualine 'Vergi vermek için…', 'Dünya ne ile kaimdir?' , 'Vergi ile…' cevapları yazılıp çocuklara ezberlettirilecek." (Karay, 2009: 31).

Bütün bunlara rağmen Karay, siyasetin gündelik hayata bu kadar sirayet etmesinden rahatsızlık duyduğunu yine mizahi bir üslupla okurlarına aktarmıştır:

> "Kapıdan girer girmez aralıkta, arkadaşımı, oğluna nasihat vermekle meşgul buldum. Çocuğun ağzından fena bir lakırdı mı çıkmıştı, yoksa gazetede okuduğu bir kelimeyi tekrar mı etmişti, nedir, babası diyordu ki: 'Bir daha duymayayım öyle bir söz; ayıp ayıp, sana yakışır mı? Mebus musun sen?' Nihayet arkadaşım beni fark etti: "Aman," dedi, "hazır gelmişken çocuğa dört beş nasihat ver, çoktandır öyle azdı, öyle haylazlaştı ki… Hem nedir efendim, bu politika hastalığı? Beşiktekinden tut da tabuttakine kadar siyasiyatla meşgul. Neredeyse çocuklar analarının kucaklarında 'Meme! Meme!' diye ağlayacaklarına 'Fırka, fırka' diye feryat edecekler; akşam babalarını görünce 'Kabine düştü mü?' diye soracaklar; oyun, eğlence yerine donanma ianesi toplayacaklar! .." (Karay, 2009: 65).

Refik Halit Karay'ın mizahında, ister üstünlük teorisine yakın alay ister rahatlama teorisine yaklaşan hiciv ve eleştiri söz konusu olsun, her durumda uyumsuzluk kavramının belirgin bir şekilde yer aldığı görülür. Örneğin bir vapur kamarasında

oturma durumunu açıklarken, gündelik siyasete göndermede bulunarak iki durum arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan mizahi bir anlatım ortaya koymuştur: “Bu ‘Müsaade buyurun efendim’ cümlesi adeta Harbiye Nazırımızın Meclis'te mebuslara ‘Kabul ediniz efendim’ demesi kadar teşrifat icabındandı; nasıl onun bu sözünde: ‘Kabul etmek elzemdir, zaruridir’ manası varsa benim bu müracaatımda da ‘Daha olmazsa birinizi dışarı atarım da yine otururum!’ manası vardı. Bittabi sıkıştılar, yer açtılar.” (Karay, 2009: 29).

Aşağıdaki cümlelerde ise Karay gerçekliğe uyumsuz şekilde yaklaşarak gerçekliğin komik bir hale gelmesini sağlamıştır:

"Bugün mukaddes (Niçin mukaddes, Papalık mı burası?) Roma (Romanya olacak) İmparatorluğunun (Krallık denecek) toprağına (Tabii suyuna değil) ayak basmak için (Demek yalnız bunun için) ta?.. (Dört elif miktarı) İstanbul'dan geldik (On sekiz saatlik yol!).” (Karay, 2009: 102). Bu cümlelerde Karay, hakikate olan bağlılığın izlerini vermiş ve aslında çıplak gerçekleri ifade ederek uyumsuzluk oluşmasını sağlamıştır. Böylece, idrak ettiği hayatın hakikatlerle uyumsuz olduğunu mizah yoluyla ifade etmek istemiş gibi görünmektedir. Cümleleri kuran şahsın “mukaddes”, “Roman”, “İmparatorluk” demesine itiraz etmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Yine gündelik siyasette insanların İstanbul mebusu olabilmek için oynanan oyunları da mizahi bir dille ifade etmiştir:

> “Bu defa tuhaf ve yeni bir adet daha meydan aldı; her memleket kendi adamlarından bir vükela listesi yapıp nazırlık hep hemşerilerine inhisar etsin diye hatta mahkemeye mübaşir olamayacakları Adliye Nezaretine, bir torba eskinin, yedi sekiz

> çamaşır sepetinin hesabını bulamayacakları maliyeye layık gördü; tevekkeli kızı kendisine bırakırsan, ya davulcuya varır, ya zurnacıya derler; intihabgerdeler arasına az daha davulcular, zurnacılar bile karışacaktı. Fakat meşguliyetimiz yalnız buhranı vükela ile lokanta garsonları gibi liste tanzimine münhasır değil, münhal İstanbul mebusluğu var…" (Karay, 2009: 137)

Karay en sert eleştirileri yaparken, en çıplak gerçekleri ifade ederken bile mizahın yumuşatıcı ve aynı zamanda akılda kalıcı özelliğinden faydalanmasını bilmiştir:

> "Ben matbuatın gezip dolaştığı yerde düşündüğünü söyler, bildiğini yapar bir meczubuyum; manasına görünen musahabetimden ikaz dersi alabilenlere ne mutlu!
> Bu bir - Canınız isterse buz üstüne yazı yazınız, kalburla su taşıyınız, kuş sütüyle kaldırım sulayınız, ne yaparsanız yapınız, affederim; yalnız havuzdaki kabaktan kayığı bile yüzdürmekten aciz olan siyaset sübyanlarına sefinei hükümette tekrar bir mevki vermeyiniz. - Menasıbı âliyeyi badema uzun eşek oyununda gibi mahalle delikanlılarının binip indikleri bir dereceye düşürmeyiniz. - Kırlarda hindi sürüsünü bile otlatmaya yaramaz kimseleri vali yapıp milyonlarca kişinin ırz ve malını onlara teslime kalkışmayınız; yoksa yarın ruzu cezada on parmağım, iki elim yakanızdadır." (Karay, 2009: 194)

İttihat ve Terakki yönetimi, kendisini dikkate almamış ve bu yazdıkları nedeniyle Sinop'a sürgüne göndermiştir. İttihat ve Terakki ise Osmanlı Devleti'nin çözülüşüne engel olamayan bir parti olarak tarih kitaplarında yerini almıştır.

SONUÇ

İnsanoğlunun neden güldüğü sorusu, tarih boyunca birçok filozof ve bilim insanının cevap aradığı bir soru olmuştur. Antik Yunan'da Platon, gülme davranışını, zafer duygusunun verdiği üstünlük düşüncesiyle açıklamıştır. Platon'a göre başkalarıyla alay etmek anlamına gelen gülmek, insanı kendisini bilmemesinden ileri gelen cahilce bir harekettir. Kant ve Schopenhauer ise, bunun yerine uyumsuzluk kavramını önermişler ve insanların uyumsuz bir şeyle karşılaştıklarında şaşırarak güldüklerini düşünmüşlerdir. Freud ise, insanın içinde biriken, bastırılmış enerjinin dışa vurulması sonucu meydana gelen rahatlamanın insanların gülmesini sağladığını düşünmüştür.

Gülme davranışı üzerine geliştirilen bu düşüncelerin nihai bir sonuca ulaştığını iddia etmek çok zordur. Ancak en azından bir inceleme söz konusu olduğunda kullanılabilecek kriterler olmaları nedeniyle dikkate alınabilecekleri söylenebilir. Çalışmanın konusu, bu kriterler açısından Refik Halit Karay'ın *Kirpinin Dedikleri* adlı eserinin incelenmesidir.

Yapılan inceleme sonucunda metinde 21 uyumsuzluk, 16 rahatlama, 9 tane de aynı anda hem uyumsuzluk hem de rahatlama örneği olabilecek cümleler tespit edilmiştir. Yazarın İttihat ve Terakki yönetiminin oluşturduğu baskı ortamına getirdiği eleştirilerden oluşan kitapta politik mizahla ilgili olan rahatlama teorisinden çok uyumsuzluk teorisine yakın olan mizahî unsurlar tespit edilmiştir. Refik Halit Karay'ın, bu kitaptaki yazıları, mizahî yönleri nedeniyle değil, ciddi bir İttihat ve Terakki eleştirisi olmaları için bir araya getirmesi nedeniyle bu durum ortaya çıkmış olabilir. Karay, bu ciddi konuların mizah malzemesi yapılamayacak kadar önemli olduğunu düşünmüş olabilir. Bu nedenle eleştirilerini mizahî açıdan değil, daha çok, ironi izi taşımayan direkt cümlelerle ifade etmeyi tercih etmiş olabilir. Karay sosyal ve siyasi hayattaki

eleştirilerini ciddi bir tonda dile getirirken, mizahi yönünü de açığa vurmaktan çekinmediği, bu nedenle de metinde daha çok uyumsuzluk teorisine uygun örnekler yer aldığı düşünülebilir. Eserde, üstünlük teorisi kapsamında olduğu düşünülebilecek; kişileri tahkir etmeye, aşağılamaya dönük, çok ağır eleştirel ifadeler rastlandığı söylenemez. Bunun tek istisnası, Servet-i Fünun sanatçılarından Saffeti Ziya'yı karikatürize ettiği birkaç cümledir ki bu cümlelerde de tahkir etme niyeti çok belirgin değildir. Yazarın bu tercihinde, Platon'un ifade ettiği üzere, kibirli bir mizaca sahip olmamasının etkisinin olduğu düşünülebilir. Karay'ın, eserinde bahsettiği konular üzerinden yapılabilecek bir değerlendirmeyle, kibirli olmaktan çok, halkın derdiyle dertlenen ve yanlış bildiği şeyi söylemekten çekinmeyen, bu nedenle de çeşitli zorluklar yaşayan bir sanatçı profili çizdiği söylenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Aktaş Ş. (1986). *Refik Halit Karay*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi.

Apaydın, M. (2016). Bir Mizah Üstadı, *Refik Halid Karay Memleket Yazıları 12 Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları,* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aykaç O. (2016). "Uyumsuzluk (Uyuşmazlık) Teorisi Bağlamında Ortaoyunu Metinlerinin İncelenmesi", *SEFAD, 2016 (35): 235-244, ISSN: 1300-4921/e-ISSN: 2458-908X, DOI Number: http://dx.doi.org/10.21497/sefad.94911*

Bergson H. (2014). Gülme, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Çolak, İ. (2022). *Köy Seyirlik Oyunlarının Mizah Kuramlarına Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırşehir Ali Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Freud, S. (1998). *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*, Çev. Dr. Emre Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.

Gray, W. (1963). "The Uses of Incongruity", Educational Theatre Journal , Dec., 1963, Vol. 15, No. 4 (Dec., 1963), pp. 343-347

Kabalcı, E. S. (2018). "Refik Halit Karay'ın Kalem Dergisindeki Mizahi Sesi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 75, Ağustos, s. 424-441

Kanat, N. D. (2017). *Mizah Teorileri Bağlamında Bektaşi Fıkraları,* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karay, R.H. (2009). *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*, Çev. Kubilay Aysevener, Şenay Soyer, Birinci Baskı. İstanbul: İris yayınları.

Priestley, J.B. (1929). "The Approach To Literature Humor, Wit, Satıre, Irony", The English Journal , Sep., 1929, Vol. 18, No. 7 (Sep., 1929), pp. 542-545.

Sütcü Ö.Y. (2022). "Gülmenin Ciddiyeti: Üstünlük Teorisi*", ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar ETHOS: Dialogues in Philosophy and Social Sciences Temmuz/July 2022, 15(2), 49-65 ISSN 1309-1328*

Türkmen, F. (1997). "Günümüzde Mizah Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları", Türk Yurdu Dergisi. 114, Şubat 1997, 21-24.

Ünal, Y. (2013). "Refik Halit Karay, Kirpinin Dedikleri", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 32, S. 53, ss. 337-342.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

People often express their emotions through certain stereotypical behaviors. For example, they cry when they are sad, their eyes widen or they run away when they are scared. This study focuses on one of these behaviors: laughter. The reason laughter has been chosen as the subject of an academic study is that, compared to other emotional expressions, it is more ambiguous and controversial. While it is usually clear what makes people sad or afraid, what they laugh at and why they laugh are more open to debate. For this reason, many philosophers and researchers throughout history have reflected on the nature of laughter and put forward various ideas: What do people laugh at, and why?

The first answer to this question is known as the "superiority theory". According to this theory, people laugh because they feel a sense of triumph over others—especially when others find themselves in unfortunate situations. Ancient Greek philosopher Plato, for example, considered laughter to be frivolous, irrational, and unethical. He believed that mocking others contradicts the idea that no one is perfect and that individuals should be more concerned with their own flaws than those of others. An example of this theory can be found in characters like Pişekar, Karagöz, or Recep İvedik, who are found humorous because audiences perceive them as "lower" and feel a sense of superiority when comparing themselves to these characters.

The second explanation is the "incongruity theory", which suggests that people laugh when they encounter unexpected or unusual situations. According to this theory, the incongruity must occur suddenly rather than gradually. In such cases, the surprising nature of the situation is found amusing and elicits laughter. This theory is often used to explain absurd humor.

The third and final explanation is the "relief theory". This theory, primarily associated with Freud, argues that people laugh as a way to release psychological tension. According to proponents of this view, individuals reduce the emotional impact of distressing situations by turning them into subjects of humor. Ironic or political humor can be cited as examples of this theory.

Method

Personality traits and information values of people's interest in humor. For example, people who produce humor by mocking more people are in a sense of superiority, people who think incompatibilities are more funny are formed in cause-effect circles, people who express things that bother them by sarcasm are under pressure. The work of the author Refik Halit Karay, who provides information about this information, called Kirpi'nin Dediği (The Hedgehog's Words), has been examined and inferences about personality traits have begun to be made through his unique humor style.

Findings (Results)

When the humorous elements in Refik Halit Karay's work Kirpi'nin Dediler, in which he satirized the Union and Progress period, were examined, it was determined that there were humorous elements in the work that could be shown as examples of the relaxation theory. It can be thought that Karay's dissatisfaction with the newly declared constitutional regime and the Union and Progress administration caused his humorous style to be closer to satire and criticism. These criticisms, however, seem to be directed more towards the system and situations than towards individuals. In other words, there were not many mocking expressions in the work that could be evaluated within the scope of the superiority theory. After the examples that were compatible with the relaxation theory, the most examples that could be evaluated within the scope of the dissonance theory were included in the work. It can be thought that the reason for this was that Karay looked at the world from a humorous perspective.

Conclusion and Discussion

Based on this data, it was concluded that Refik Halit Karay's work Kirpi'nin Dediler has a style of humor that is more in line with the relaxation theory. It can be thought that Refik Halit Karay used humor more in this style because he was not satisfied with the political and social structure of the country he lived in. There are not many examples in the work that can be accepted within the scope of the superiority theory. This can also allow us to conclude that Refik Halit Karay did not have a sarcastic personality structure that considered himself superior to other people.

In literary work reviews, instead of making readings and interpretations with vague boundaries, determining the boundaries is important in terms of the objectivity of the results achieved. In order to achieve this objectivity, the text review must be based on some theoretical foundations. Humor theories were used for these theoretical foundations in the study. Humor theories made Refik Halit Karay's use of humor more understandable and also enabled conclusions to be reached regarding Refik Halit Karay's personality structure. In light of the information obtained from humor theories, it has been understood that Refik Halit Karay felt oppressed and escaped from this oppressive psychology through humor.

In the articles written on this subject in the literature, it has been observed that a text is mostly approached in light of a certain humor theory. However, it is difficult to say that this approach has a significant contribution to the literature. Because in this approach, the literary text is used only as an example. This may suggest that the central element is not the literary text but the theory used to understand the literary text. To make the situation concrete within the scope of the study: The main purpose of the study is not to provide examples of humor theories. The purpose of the study is to try to make inferences about Refik Halit Karay's literary work, literary personality, and state of mind by using these theories.